

Van Heutzs' family relationship, this book gives a lucid insight into the stresses built up within a colonial power over its expansionistic policies.

This book makes a fine contribution to the nineteenth century history of Southeast Asia as well as that of European imperialism and is a change from many of the earlier dry narratives of the Atjeh War. The author made good use of both official and private records in the Algemeen Rijksarchief and its auxiliary depot at Schaarsbergen, Dr. Abraham Kuyper Huis in The Hague and the Koninklijk Instituut voor Taal-Land-en Volkenkunde of Leiden. Although it has a register of names and is well illustrated, the paucity of footnotes and lack of both a bibliography and index lessens the value of this book as a reference work.

CHARLES R. BEAMER

JAC. S. HOEK, *Politieke geschiedenis van Nederland. Oorlog en herstel. Offerfeest der tegenstellingen* (Leiden: Sijthoff, 1970, 304 blz., personenregister, zakenregister, f 14.50).

In een kritische analyse van dit boek schreef Drees sr. dat het gemoed van Hoek vol schijnt 'van de zwartste verdenkingen tegen zijn medemensen' (*Accent*, 27-6-1970, blz. 29). Hoek repliceerde in hetzelfde weekblad (1-8-1970, blz. 7) dat deze bewering onjuist was; zij zou slechts opgaan voor een bepaalde categorie van mensen: 'voor politici, wanneer zij bij een kabinetsformatie betrokken zijn'. Deze stekeligheden zijn kenmerkend voor Hoeks *Politieke geschiedenis van Nederland*.

Dit boek wordt zowel door de uitgever (op de flap) als door de auteur (in de eerste zin van zijn werk) aangekondigd als een geschiedenis van de politieke ontwikkelingen in Nederland sedert de Tweede Wereldoorlog. In werkelijkheid is het minder en méér dan dat. Minder, omdat het uitermate beperkt is in de behandelde onderwerpen en in de tijd - in feite gaat het slechts over de periode 1944-1949; méér, omdat het eigenlijk een ego-document is, een gekleurde visie van de schrijver op een belangrijke periode uit onze geschiedenis, waarbij Hoek zich niet heeft laten remmen door wetenschappelijke overwegingen van objectiviteit.

Na een korte inleiding volgen tien hoofdstukken: de regering in ballingschap, de houding van die regering ten aanzien van het parlement, strategische problemen van de geallieerde oorlogsvoering, Nederlands-Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog, de politieke invloed van het verzet, de partij-politieke situatie in en direct na de oorlog, het streven naar een partij-politieke hervorming, de bijzondere rechtspleging, de perszuivering en de economische en sociale ontwrichting.

Hoek signaleert in de door hem beschreven periode een duidelijke anti-parlementaire stroming. De oorsprong daarvan zoekt hij in de jaren dertig, hoewel hij niet veel verder komt dan het noemen van de beweging Nationaal Herstel en van de namen van een aantal hoogleraren (Gerretson, De Quay, Romme, Hugo Visscher, H. H. Kuyper, Van Schelven). Deze zwakke bewijsvoering betekent niet dat Hoek ongelijk heeft. In die jaren werden de anti-parlementaire krachten in Nederland- en daar niet alleen - sterker. Hoek legt een direct verband tussen deze voor-oorlogse anti-parlementaire stromingen en de lautheid van de belijders van constitutie en democratie in de Nederlandse kolonie in Londen in de oorlogsjaren. Aan het hoofd van die ondemocratische stroming plaatst Hoek koningin Wilhelmina. Zij zag zichzelf 'als de instantie die de plaats van de volksvertegenwoordiging innam' (blz. 18) en zij was volgens Hoek tot het inzicht gekomen 'dat zij na de bevrijding van ons land een rol diende te spelen die men zou kunnen vergelijken met die van koning Willem I na 1815' (blz. 18).

Hoek gaat uitvoerig in op deze houding van Wilhelmina en van haar raadslieden. Hij doet echter geen enkele poging om begrip op te brengen voor de toen heersende situatie. Er was nu eenmaal een toestand van oorlog en het parlement was niet meegegaan in ballingschap. Het is ook mijn mening dat in Londen anti-parlementaire krachten actief waren, maar het bewijs hiervoor wordt sterker wanneer de bijzondere omstandigheden in de beschouwingen]worden betrokken. Het verzwijgen hiervan, zoals Hoek doet, werkt verzwakkend.

Voor Hoek is dit alles slechts een aanloop tot één van de hoofdmoten uit zijn boek: de lange periode die heeft gelegen tussen de bevrijding van Nederland en de eerste na-oorlogse verkiezingen voor de Tweede Kamer. Hoek ziet een duidelijke historische lijn van het hele en halve fascisme uit de jaren dertig via het anti-parlementarisme in Londen naar het halve en hele corporatisme bij de leidende politici in het bevrijde Nederland. Enige nuancering zou hier op haar plaats zijn geweest. Vrijwel alle politici van naam worden door Hoek gewogen en te licht bevonden: aanhangers] van het fascistische-getinte corporatisme, op z'n minst verdacht van een anti-democratische gesteldheid. Uitvoerig gaat hij in op de door Romme in 1943 geschreven en in 1945 gedrukte brochure *Nieuwe Grondwetsartikelen*, welke bespreking hij afrondt met de opmerking: 'Het riekt hier naar de Gaulle' (blz. 39). Van de socialisten worden Van Cleef, Bongersma en Wiardi Beekman ingedeeld bij de corporatisten (blz. 40-41). Van Drees sr. wordt gezegd: 'Het herstel van de democratische rechtsorde moest wijken voor politieke ambities' (blz. 183). Op dit terrein deugt vrijwel niemand. Eén uitzondering slechts maakt de anti-revolutionair Hoek, namelijk voor Colijn.

Ik zou Colijn niet graag het lichtende voorbeeld willen noemen van een democratische gezindheid. De brochure, die hij enkele weken na de Duitse bezetting in Nederland liet verschijnen, liegt er niet om. Maar voor Colijn legt Hoek ineens andere maatstaven aan: 'De brochure *Op de grens van twee werelden*, die in juni 1940 verscheen, was meer dan een politieke blunder. Ik ga dus niet in op de uiterst bedenkelijke tendens van deze brochure.' (blz. 42-43) De betekenis van het woordje *thus* in deze zinsnede ontgaat me, tenzij bedoeld wordt dat een anti-revolutionair de 'grote' Colijn niet mag afvallen. Zodra het over Colijn gaat, wordt de lezer door Hoek omhuld met een grauwe wolk van nuanceringsen in de hoop dat hem het uitzicht wordt ontnomen:

Het is begrijpelijk dat een in Nederlands-Indië onder een koloniaal, autoritair bewind opgeklommen militair-regent-grootondernemer zoals Colijn, voor wie vrijhandel, vrije markt en vrije concurrentie vrijwel 'scheppingsordinantiën' waren en voor wie een sluitend budget en de gouden standaard insgelijks praktisch tot de 'geloofswaarden' behoorden, zoals bezuiniging en aanpassing er het 'ethische' sluitstuk van vormden, geen waardering kon opbrengen voor een parlement dat in meerderheid meer oog had voor de ellendige sociale en culturele gevolgen van deze politiek en met name volstrekt afwijzend stond tegenover de halve maatregelen die genomen werden ter bestrijding van de massale werkloosheid, (blz. 44).

Al deze schone woorden maken van Colijn geen democraat. Het verschil in behandeling van Colijn enerzijds en de andere politici anderzijds, het verschil tussen een totaal gebrek aan nuanceringsen en een overvloed daarvan, is te opmerkelijk om niet te worden signaleerd.

Het is jammer dat Hoek op deze manier een aanval verzwakt, die op zichzelf mogelijkerwijs juist is: was het werkelijk nodig dat er een vol jaar verliep tussen de bevrijding van Nederland en de eerste verkiezingen voor de Tweede Kamer? Hoek laat na om serieus op

deze kwestie in te gaan. In plaats van na te gaan of er reële moeilijkheden bestonden om sneller verkiezingen uit te schrijven (de chaos van de bevolkingsregisters: de beperkte communicatie-mogelijkheden; het relatief grote aantal niet geheel ten rechte of geheel ten onrechte gevangen genomen kiesgerechtigden; enz.) gebruikt Hoek deze kwestie om aanvallen te lanceren op zijn politieke tegenstanders. Een van de weinige werkelijke argumenten die hij gebruikt-namelijk dat in België eerder algemene verkiezingen werden gehouden dan in Nederland - is nog verkeerd ook. Inderdaad vonden de verkiezingen in België drie maanden eerder plaats dan in Nederland, maar dan moet er wel bij worden vermeld dat België ongeveer een jaar eerder werd bevrijd dan Nederland. Zo men dit argument al wil gebruiken, dan zou het er op duiden dat men in Nederland met deze zaak meer haast heeft gemaakt dan in België. Hoek zou beter Japan als voorbeeld hebben kunnen nemen: Japan werd later dan Nederland 'bevrijd', maar daar vonden reeds op 10 april 1946 verkiezingen plaats.

Als oud-verzetsman gaat Hoek uitvoerig in op het verzet. Zijn algemene indruk is dat de mensen bang waren (blz. 106-107) en dat de leiders het volk 'in een staat van onverantwoordelijke 'gedweeheid' hielden (blz. 174). Dat beeld is wel juist, ook al schrijft Hoek naar mijn mening te generaliserend over de 'leiders van het volk'. Hoek maakt een nogal scherp onderscheid tussen het verzet met de wapens en wat men misschien het geestelijk verzet zou kunnen noemen. Over het gewapende verzet schrijft hij zeer positief, maar van het geestelijk verzet heeft hij geen hoge dunk. Dat waren de mensen die hun plannen smeedden voor de na-oorlogse situatie, 'toen duizenden verzetsstrijders hun laatste adem uitbliezen in de concentratiekampen van de vijand, in zoutmijnen en steengroeven, voor het vuurpeleton of aan de galg, in het niemandsland tussen de vijandelijke legers, op de ijzige sneeuwstappen van Rusland, in de Himmelfahrt-kommando's of de dysentriebarakken van Buchenwald, Mauthausen en Dachau' (blz. 29-30).

Dit soort uitbarstingen is begrijpelijk, maar ik ga het onfris vinden wanneer Hoek de door hem gecreëerde tegenstelling gaat gebruiken voor partij-politieke doeleinden, vooral tegen de socialisten:

Het is onbegrijpelijk, dat met name de socialistische leiders en arbeiders, die in vreedstijd zo dapper de leuze kunnen aanheffen: 'Heel het raderwerk staat stil, als mijn machtige arm het wil', daaraan wat de spoorwegen betreft in mei 1943 slechts korte tijd en in september 1944 pas definitief een eind gemaakt hebben, (blz. 174)

Alsof de spoorwegen alleen werden bemand en geleid door socialisten, alsof de socialistische leiders in het verzet slechter waren dan de leiders van andere politieke groeperingen. Hoek kan niet ophouden er de nadruk op te leggen dat Drees sr. niet met de wapens in de hand tegen de Duitsers heeft gestreden. Het is, op z'n vriendelijkst gezegd, naïef van Hoek om te menen dat alleen het gewapende verzet belangrijk was. Ik kan het me voorstellen dat Drees in zijn weerwoord (*Accent*, 27-6-1970, blz. 25) mededeelt dat niet alleen Hoek maar ook hij in Buchenwald heeft gezeten.

In verband met het verzet komt uiteraard ook de Nederlandse Unie ter sprake. Hoek ziet in deze organisatie - naar mijn mening terecht - een geval van collaboratie met de bezetters. Winterhulp en Arbeidsdienst werden door de Nederlandse Unie gepropageerd, het verzet tegen de Duitsers werd tegengewerkt door het driemanschap. Het is voor mij altijd een raadsel gebleven hoe twee van de drie leiders van de Unie zulke belangrijke posten na de oorlog konden bekleden. De Quay als minister en Eindhoven nota bene als hoofd van één van de vele veiligheidsdiensten die Nederland toen rijk was. In het advies, dat Drees op 17 mei 1945 aan Wilhelmina uitbracht, wordt min of meer het onaanvaardbaar over het driemanschap uitgesproken:

In de kring van verschillende partijen en bij verscheidene verzetsgroepen heerst de mening, dat het driemanschap gedurende geruime tijd zijn beleid te zeer heeft gericht op samenwerking met de Duitsers, in verband waarmee in het orgaan der Unie tal van bedenkelijke artikelen zijn gepubliceerd, waarin onder anderen elk verzet tegen de Duitsers ongeoorloofd werd genoemd, omdat Nederland tot een loyale houding tegenover den bezetter verplicht was.

(Dit advies is in zijn geheel afgedrukt in *Accent*, 27-6-1970, blz. 33-34).

Van het streven naar politieke vernieuwing uit de jaren 1944-1945 moet de anti-revolutionair Hoek natuurlijk niets hebben. Dat was nu eenmaal gericht op de doorbraakgedachte, waarvan de anti-revolutionairen, de partij van de Antithese, wars waren. De gesprekken in Sint-Michielsgestel en daarbuiten worden door Hoek afgedaan als onderonsjes, waarin men buiten het werkelijke verzet om de zaken wilde regelen. De grote held voor Hoek is Schouten, die na de oorlog in Nederland terugkwam met een uitstekende staat van dienst in het verzet en toen verklaarde: 'Ik ben niet veranderd'. Dat betekende ook dat de A.R.P. niet was veranderd en dat alle banden, die door Donner en Bruins Slot reeds met de anderen waren gelegd, moesten worden verbroken. De boosdoeners zijn vooral weer de socialisten, die anderen voor hun partij-politieke karretje wilden spannen om van Nederland één grote socialistische doorbraakpartij te maken. Drees wordt beschreven als de boze inspirator die gebruik maakte van Schermerhorn, door Hoek weinig vleidend aangeduid als 'de relativierende, praatzieke intellectueel' (blz. 31).

Voor de kabinetsformatie van 1945 heeft Hoek ook geen goed woord over. Zowel communisten als anti-revolutionairen werden volgens hem bewust buiten de regering gehouden. Maar Hoek moet kiezen of delen. Hij kan grote eerbied hebben voor de onverzettelijkheid en onverbiddelijkheid van Schouten, maar dan mag hij het Drees en Schermerhorn niet kwalijk nemen dat zij een andere mening waren toegedaan en niet wilden zwichten voor de eisen van Schouten.

Behalve Schouten zijn er in het boek nog twee andere figuren die door Hoek gunstig worden beoordeeld: de socialisten Burger en Lieftinck. Vooral Lieftinck wordt door hem positief beoordeeld: de reus van de Kneuterdijk, de man die als minister van financiën had bepaald dat geen enkel departement een betaling deed van meer dan honderd gulden of zijn handtekening moest er onder staan (blz. 242).

Dit werk van Hoek is meer een politiek strijdschrift dan een poging tot geschiedschrijving. Niet de historicus is aan het woord, maar de anti-revolutionair die er voortdurend op uit is zijn politieke tegenstanders verantwoordelijk te stellen voor de zaken die misliepen. De voor-oorlogse S.D. A.P. wordt beschuldigd van onverzoenlijkheid, van het gebruik maken van 'de stormram van de marxistische antithese' (blz. 48). Maar dat de S.D.A.P. in de voor-oorlogse politiek werd geïsoleerd van het werkelijke machtscentrum was toch eerder het resultaat van de christelijke Antithese, het werkstuk van de A.R.P.? De kreet 'hop, hop, hop, hang de socialisten op' heeft velen in anti-revolutionaire kring als muziek in de oren geklonken.

We moeten steeds trachten een onderscheid te maken tussen een subjectief-geschreven relaas en aperte onjuistheden. Deze beschuldiging aan het adres van de S.D.A.P. schommelt op het gevaarlijke raakvlak tussen beide. Drees sr. beschuldigt Hoek ronduit van vervalsingen. Hoek citeert (blz. 166) het verslag van de Parlementaire Enquêtecommissie en doet daarbij voorkomen dat het citaat de mening van de commissie weergeeft, terwijl het in feite niets meer is dan de verklaring van een bepaalde getuige (zie voor de beschuldiging van Drees: *Accent*, 27-6-1970, blz. 24). Op een andere plaats valt Hoek Drees aan vanwege zijn bemiddelingspogingen tussen twee stromingen in de S.D.A.P./die

RECENSIES

van Vorrink en die van Goedhart (blz. 112). Deze aanval kan door Drees gemakkelijk worden gepareerd, omdat Goedhart helemaal geen lid van de S.D.A.P. was. Hoek heeft niet altijd zijn huiswerk goed gedaan.

Op de compositie van het boek valt het één en ander aan te merken. Het hoofdstuk 'In de wurggreep der strategie' (blz. 52-71), voornamelijk handelende over de geschillen tussen de Verenigde Staten, de Sowjet-Unie en Engeland met betrekking tot de strategie in het gebied van de Middellandse Zee neemt een wat bizarre plaats in het geheel in. Het hoofdstuk over de bijzondere rechtspleging (blz. 195-226) is aan de lange kant; het woningbeleid wordt in één bladzijde afgedaan (blz. 261).

Zeer veel aandacht heeft Hoek besteed aan de illustraties en de ondertiteling daarvan. Die illustraties zijn functioneel in het relaas van de schrijver. Colijn wordt afgebeeld in de kracht van zijn jaren, in een prachtig uniform, een sjerp dwars over de borst en aan beide zijden van de sjerp sterren, ridderorden, medailles en wat dies meer zij. De ondertiteling is zeer eenvoudig: 'Colijn, de 'sterke man'.' (blz. 12) Beel staat er minder fraai op. Het is Hoek gelukt een foto van Beel te vinden waarin deze in een lachspiegel kijkt: 'Beel en zijn lachspiegelbeeld' (blz. 116). Koos Vorrink zien we staande voor een massa-meeting, de rechtervuist omhoog: 'Koos Vorrink, voorzitter S.D.A.P., wil praten met de communisten.' (blz. 157) Een zeer fraaie is ook de foto van Drees sr. We zien op het plaatje Drees lopen in de regen, gekleed in jacquet met de hoge hoed in de hand. Naast hem loopt een corpsfiguur in rokcostuum, die Drees beschermend een parapluie boven het hoofd houdt. Beiden lopen tussen een haag van kennelijk katholieke padvindertjes: 'Drees na de requiem-mis n.a.v. de plechtige uitvaart van kardinaal De Jong.' (blz. 149)

Ik heb het boek van Hoek met grote belangstelling gelezen. Het verdient zeker de aandacht van de historicus die geïnteresseerd is in de Nederlandse politiek van deze eeuw. Maar men dient het te hanteren als een mémoire: met de'grootst mogelijke voorzichtigheid. Het is het goede recht van Hoek om een gekleurde visie te schrijven over de gebeurtenissen in Nederland tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog; het is jammer dat het de lezer wordt voorgeschoteld als een objectief verslag van de politieke ontwikkelingen in Nederland.

I. LIPSCHITS